

Ушакова Ірина Михайлівна

доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України, м. Харків, кандидат психологічних наук, доцент (ushakova@nuczu.edu.ua)

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КУРСАНТІВ НУЦЗУ

Сучасний професіонал повинен володіти максимально вираженими професійними якостями, чітко ідентифікувати себе зі своєю професією, але одночасно повинен бути здатним до постійного розвитку в соціальному середовищі. Становлення фахівця, полягає, в кінцевому рахунку, в повноцінному оволодінні професією, закономірно супроводжується зміною уявлень людини про себе, свої здібності і слабкості, інтенсивним самовизначенням і пошуком власного місця в професійному світі. Це робить значущими звернення до проблем професійної ідентичності та її розвитку за час навчання у ВНЗ.

Родоначальниками у вивченні професійної ідентичності стали зарубіжні психологи (Д. Сьюпер, Дж. Холланд, Ш. Бюллер та ін.). Професійна ідентичність виступає як найважливіший аспект самосвідомості, вивчення якої є необхідним для оптимізації функціонування людини у відповідній сфері діяльності. Постановка проблеми професійної ідентичності, її структури і генезису, визначення психологічних підстав її розуміння є важливими завданнями також з тієї причини, що, як відзначається дослідниками, існує криза ідентичності в сучасних умовах. Найбільш значні роботи в даній сфері належать Г.А. Балю, О.П. Єрмолаєвій, Л.Б. Шнейдер, Ю.П. Поваренкову, Н.Л. Івановій, М.М. Абдуллаєвій, С.Д. Максименку, І.А. Зязюну та іншим, які продемонстрували, що людина дійсно реалізує і розвиває свою ідентичність в професійній сфері.

Разом з тим, питання про етапи і рушійні сили процесу становлення професійної ідентичності продовжує залишатися відкритим. Маловивченими є і особливості становлення професійної ідентичності в різних умовах професійної діяльності.

Л. Б. Шнейдер визначає професійну ідентичність як категорію, яка відноситься до усвідомлення своєї приналежності до певної професії і певної професійної спільноті. Сутність професійної ідентичності вона вбачає в самостійній і відповідальній побудові свого професійного майбутнього, що передбачає високу готовність смислових і регуляторних основ поведінки в ситуації невизначеності професійного майбутнього, що наближається, здійснювати особистісне самовизначення, інтегруватися в професійне співтовариство і формувати уявлення про себе як про фахівця [5].

Н. С. Арінушкіна вважає, що становлення професійної ідентичності, досягнення професіоналізації опосередковано тривалим, поетапним розвитком індивіда. Спочатку це етап навчання, накопичення досвіду, теоретичних знань; потім - психологічна сторона професіоналізації, коли індивід спостерігає, засвоює і представляє себе і свою майбутню професію; далі - це етап саморефлексії, усвідомлення індивідом реального стану справ, прийняття або неприйняття його професійним співтовариством його як професіонала. Авторка підкреслює, що набуття професійної ідентичності відбувається в процесі навчання, здійснюється через творчу пізнавальну активність особистості, а також психологічну підготовку до ситуації професійної діяльності, опосередковано через розвиток саморефлексії, моделювання, навчання професійним зразкам майбутньої діяльності і чітке визначення свого місця в ній [1].

Н. Л. Іванова виділяє три етапи становлення професійної ідентичності студентів ВНЗ:

1) первинний вибір, коли студенти вперше знайомляться з професійною спільнотою. Формується ціннісне ставлення до обраної професії;

2) підтвердження/заперечення первинного вибору. Можуть суттєво змінюватися професійні вподобання та наміри студентів;

3) реалізація первинного вибору в діяльності. Відбувається перехід студентів до ототожнення себе зі своєю професійною діяльністю, входження в професійну спільноту, усвідомлення своєї професійної самостійності та ефективності [2].

Ідентичність виявляється важливим регулятором і значущою складовою самосвідомості й соціальної поведінки. Сучасний вектор дослідження ідентичності полягає у вивченні тих компонентів цього явища, що пов'язані з процесами соціального й професійного становлення особистості. Професійне становлення, під час якого здійснюється перетворення індивіда на професіонала, супроводжується зміною уявлень людини про себе, своє місце в професійній спільноті, тобто набуттям професійної ідентичності, про що ми вже писали раніше [4].

Проводячи аналіз змісту професійної ідентичності, Ю. П. Поваренков виділив так звані «індекси професійної ідентичності» і позначив їх наступним чином: «задоволеність працею, професією, професійна самооцінка, сформованість професійного менталітету, ціннісно-орієнтаційна єдність і ряд інших» [3, с. 107]. Л. Б. Шнейдер представила статуси професійної ідентичності, які можна розглядати як рівні її розвитку, сформованості: досягнута, мораторій ідентичність, передчасна ідентичність, дифузна ідентичність та помилкова ідентичність [5].

Саме діагностику цих рівнів розвитку професійної ідентичності ми і провели за допомогою методики вивчення статусів професійної ідентичності (А.А. Азбель, А.Г. Грецов) з курсантами другого та четвертого курсу НУЦЗУ.

Найбільш вираженим для досліджуваних і другого, і п'ятого курсів виявився статус мораторію професійної ідентичності. Стадія мораторію - це статус ідентичності, при якому людина перебуває в стані кризи ідентичності та активно намагається вирішити його, пробуючи різні варіанти. Ця стадія зазвичай передбачає високий рівень тривожності і недостатній рівень самоповаги. Такий стан характерний для людини, що досліджує альтернативні варіанти професійного розвитку та активно намагається вийти з цього стану, прийнявши осмислене рішення щодо свого майбутнього. Ці хлопці розмірковують про можливі варіанти професійного розвитку, "приміряють" на себе різні професійні ролі, прагнуть якомога більше дізнатися про різні варіанти професійної самореалізації та шляхи їх досягнення. Але при цьому

слід відмітити, що у цих досліджуваних все ще не сформована дійсна професійна ідентичність. Такі дані ми можемо пояснити тим, що наші досліджувані ще навчаються у ВНЗ, не мають професійного досвіду та не працюють за спеціальністю, а також мають дуже мало можливостей для самостійного прийняття рішень.

Викликає занепокоєння той факт, що близько 15 % курсантів, які прийняли участь у нашому дослідженні, мають невизначену ідентичність, яка характеризується відсутністю певних професійних цілей і планів та зусиль по їх формуванню, побудові варіантів свого професійного розвитку. Такий статус буває у досліджуваних, які звикли жити поточними бажаннями, недостатньо усвідомлюють важливість свого професійного розвитку.

Приблизно однакова кількість досліджуваних (25 % та 22 %) продемонстрували нав'язану та досягнуту ідентичність. Це означає, що чверть курсантів, які склали нашу вибірку, вибрали свій професійний шлях, але зробили це не шляхом самостійних роздумів, а прислухавшись до думки авторитетів: батьків або друзів. На якийсь час це, як правило, забезпечує комфортний стан, дозволяючи уникнути переживань з приводу власного майбутнього. Але немає ніякої гарантії, що обрана таким шляхом професія відповідатиме інтересам і здібностям самої людини. Цілком можливо, що в подальшому житті це призведе до розчарування в зробленому виборі. На жаль, серед курсантів нашого вишу таких осіб дуже багато, що підтверджується бесідами з ними.

Стосовно четвертого статусу – досягнутої ідентичності – ці досліджувані характеризуються тим, що вони готові зробити усвідомлений вибір подальшого професійного розвитку або вже його зробили. У них присутня впевненість у правильності прийнятого рішення про їх професійне майбутнє. Цим статусом володіють хлопці, які пройшли через «кризу вибору» і самостійно сформували систему знань про себе і про свої професійні цінності, цілі і життєві переконання. Вони можуть усвідомлено вибудовувати своє життя, тому що визначилися, чого хочуть досягти. Цього статусу досягло доволі багато

досліджуваних, але, в основному, це курсанти четвертого курсу, які вже стоять на порозі свого професійного життя.

Порівняння показників курсантів-другокурсників та тих, хто навчається на четвертому курсі, показало, що для останніх більш характерною є сформована професійна ідентичність, тоді як у другокурсників частіше проявляється невизначена та нав'язана ідентичність, хоча ці відмінності не є значними. Це ще раз доводить необхідність цілеспрямованої роботи і викладачів, і психологічної служби НУЦЗУ в напрямку розвитку професійної ідентичності курсантів.

Ми дотримуємось думки, що розвиток професійної ідентичності у вищому навчальному закладі формується у процесі здобуття знань, інтеріоризації набутих знань, практично орієнтованій діяльності, використанні активних методів роботи для освоєння професії, а також у введенні в навчальний та виховний процес циклу занять, які безпосередньо розвивають професійну ідентичність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аринушкина Н. С. Об определении и типах идентичности / Н.С. Аринушкина // Мир психологии. - 2004. - № 2. - С. 48-53.
2. Иванова Н. Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н.Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2008. – №1 – С. 89-101.
3. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 160 с
4. Ушакова І. М. Особливості професійної ідентичності студентів / І.М. Ушакова. // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. – Вип. 18. – Харків, НУЦЗУ, 2015 – С. 243-252
5. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг / Л.Б. Шнейдер. – М. : Изд-во Моск. псих.-соц. ин-та, 2004. – 600 с.